

Konnektiivien tehtävät hämärtyneet

Konnektiivien tulee liittää lauseita yhteen. Näin konnektiiveja voidaan pitää tekstin sidostimina: ne luovat tekstiin tarvittavan kiinteyden ja selvittävät tai selventävät tekstissä olevia loogisia suhteita. Näyttää kuitenkin siltä, että kielenkäyttäjät eivät tunne suomen kielen konnektiivien tehtäviä, saati sitten tarkkoja tehtävänmäärittelyjä. Jos konnektiiveja, näitä hyvin olennaisia kielenaineksia, käytetään näiden varsinaista, yleiskieleen vakiintunutta tehtävänmäärittelyä tuntematta, tekstistä tulee löyhää ja epämääräistä.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen konnektiivien epäjohdonmukaista käyttöä ja mietin konnektiivivirkkeiden korjausmalleja ja korjausten edellytyksiä lähinnä intuitiiviselta pohjalta. Myöhemmin aion tarkemmin analysoida filosofisen logiikan, empiirisen kielitieteen ja kielenhuollon suhteita. Logiikka nimittäin, toisin kuin ihmiset yleensä uskovat, ei rajoitu pelkäämään muodolliseen matemaattiseen logiikkaan, vaan nykyaikaisen filosofisen logiikan tärkeimpiä tutkimusalueita on tekstin sidostimien teoria. Tästä teoriasta rakentuu läheinen yhteys kielenhuollon perusteisiin. Näiden kysymysten teoreettinen tarkastelu ei kuulu tähän mutta on varmasti oleva hyödyksi myös oikeakielisyysskysymyksiä ratkaistaessa. Tämän kirjoitelmani tavoitteet ovat erittäin konkreettiset: haluan kertoa lukijalle, minkälaiset epämääräisyydet ovat salakavalasti hiipimässä jokapäiväiseen kielenkäyttöön konnektiivien epäjohdonmukaisen käytön mukana.

Esimerkit kirjoitukseeni olen poiminut Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa vuosina 1981 ja 1982 kirjoitetuista harjoitusaineista ja kirjoituskokeista.

Ja

Monet kirjoittajat yhdistävät *ja*-konnektiivilla toisiinsa kuulumattomia lauseita ta-

pauksissa, joissa pelkkä pilkku tai usein pikemmin pelkkä piste olisi paikallaan (vrt. Esko Koivusalo, Vir. 1970 s. 320—322). *Ja*-konnektiivilla ei ole näissä virkkeissä mitään funktiota.

1) Teoksen toinen miehen alistaja on Ursulan nuorempi sisar Gudrun, ja hänen ja Geraldin »romanssi» on järkyttävää luettavaa.

Tietyn asian ilmaiseminen ja asiaan liittyvän subjektiivisen kommentin esittäminen eivät välttämättä kuulu samaan virkkeesseen. *Ja*-konnektiivin tehtävänä on rinnastaa kaksi lausetta; rinnastettavien lauseiden tulisi olla samalla näkökulmatasolla.

2) Hallitsijasuvun perustaja on Shalom Roklah, ja hänen pojallaan oli kymmeniä tuhansia seuraajia Puolassa ja Unkarissa.

Shalom Roklahin poika tosin kuuluu perustettuun hallitsijasukuun, mutta hänen seuraajiensa tai kannattajiensa määrä ei liity olennaisesti tietoon hallitsijasuvusta, joten tässäkin kaksi erillistä virkettä olisi paikallaan.

Kun

Kun-konnektiivi on erityisesti temporaalinen. Sen aloittaman sivulauseen teko, tapahtuma tai olotila on samanaikainen kuin päälauseen, jos *kun*-lauseen tempus ei ole pluskvamperfekti. Usein temporaalikonditionaalinen sivulause on kielenkäyttäjillä ilman mitään loogista suhdetta virkkeen päälauseeseen (vrt. Pentti Lyly, Vir. 1968 s. 354).

3) Kun hän teki aloitteen, olisi kaupunki kasvanut suunnitelman mukaisesti 10-kertaiseksi.

Sen lisäksi, että virkkeessä 3 modukset ovat epäsuhtaisia, on koko kokonaisuus vinoutunut. *Kun*-konnektiivia on käytetty *jos*-konnektiivin funktiossa; lisäksi lause, joka *jos*-konnektiivin oli tarkoitus aloittaa, on unohtunut. Kirjoittaja on todennäköisesti aikonut sanoa seuraavasti: *jos hänen teke-*

mänsä suunnitelma olisi toteutunut (tai hyväksyty), kaupunki olisi kasvanut 10-kertaiseksi. Onko virkkeessä 3 kyseessä anakoluutti, vai onko taustalla pitempi ja vakavampi kehitys? — Temporaalirakennetta näkee yhä useammin käytettävän *jos-* tai *koska-*lauseeseen vastineena. Olisiko mahdollisesti tämän virheikäytön perusteella *jos-*lauseen funktiossa ollut temporaalirakenne käännetty takaisin sivulauseeksi — nyt kuitenkin *kun-*lauseeksi?

4) Kun päämaja perustettiin, se sijaitsi Helsingissä.

Ehkä välttääkseen töksähteleviä virkeitä kirjoittaja on monipuolistanut ilmaisuun ja saanut aikaan epäloogisen kokonaisuuden. Yksinkertaisesti: *päämaja perustettiin Helsinkiin.*

5) Kun nuoret menevät tanssitilaisuuteen, he voivat nimittää sellaista sanalla *party*.

Tässä nimittämiseksi on yhdistetty menemisaktiin ja näin on saatu epäyhtenäinen virke. Kyse ei ole mistään aikasuhteesta: nuoret käyttävät tanssitilaisuuksistaan nimitystä *party*, menivätpä niihin tai eivät.

6) Kiinnitetään huomio pyhiinvalluksen yhdistävään merkitykseen, kun kaikkialta maapallolta tulee ihmisiä.

Tämänasuisen virkkeen *kun-*lause on yhdistettävä predikaattiin *kiinnitetään huomio*. Kirjoittaja taas haluaisi yhdistää *kun-*lauseeseen pelkkään adverbiaaliin *yhdistävään merkitykseen*.

7) Ensimmäisessä luvussa on vain yksi dialogi, kun Anni ilmoittaa jäävänsä kotiin.

Virke 7 on tulkittavissa seuraavasti: silloin kun Anni ilmoittaa jäävänsä kotiin, ensimmäisessä luvussa on vain yksi dialogi — muissa kohdin saattaa olla vaikka kuinka monta dialogia. Kirjoittaja kuitenkin väittää käyttäneensä konnektiivia relatiivisesti (tosin relatiivinen käyttö ei ole yleiskielessä

korrektia). Nyt joudumme tulkinnassa uuteen pulmaan: onko luvussa vain yksi dialogi, jossa Anni ilmoittaa jäävänsä kotiin, sekä sen lisäksi muita dialogeja, joissa Anni tai joku muu ilmoittaa jotakin muuta? (Vrt. Anneli Räikkälä, Kielikello 2/1981, s. 14—15; kirjoituksessaan Räikkälä käsittelee virketyyppejä »Nastassa saa olla vain yksi kärki, joka ei saa olla terävä eikä putkimainen».) Tätäkään kirjoittaja ei tarkoita. Kyse on seuraavasta: *ensimmäisessä luvussa on vain yksi dialogi; tässä Anni ilmoittaa jäävänsä kotiin.*

Mutta

*Mutta-*konnektiivia käytetään korrektissakin kielessä monella lailla: joskus vastakohta on erittäin selvä, joskus hieman epäselvä, joskus kyseessä on vain uusi ajatus tai uusi käänne eikä varsinaista vastakohtaa ole ollenkaan. Jos vastakohta on suoranainen, *mutta* liittyy yhteen kaksi rinnasteista lausetta, joista jälkimmäinen sisältää kaksi edellisen vastaaville osille vastakkaismerkityksistä osaa.

8) *Voyage-*sanaa käytettiin aikaisemmin kaikenlaisista matkoista, mutta sen merkitys on erikoistunut tarkoittamaan vain merimatkoja.

Virke on puutteellinen, koska rinnastetuissa lauseissa ei ole kahta toisilleen vastakkaismerkityksistä osaa. Virkkeen 8 *mutta-*lause kaipaa ajanilmausta vastakohtaksi sanalle *aikaisemmin*; mikä tahansa asiallisesti oikea ajanilmaus kelpaa, esimerkiksi *myöhemmin, 1800-luvulla* tai *nytkin*.

*Mutta-*konnektiivia käytetään yhä yleisemmin pelkästään rinnastavana eikä vastakohtaa ilmaisevana, ts. miltei *ja-*konnektiivin funktiossa tai pilkun sijasta. Vaikka *mutta-*konnektiivilla onkin lievempää vastakohtaa ilmaiseva korrekti käyttötapa, ei seuraavanlainen käyttö kuitenkaan ole hyväksyttävää:

9) Hän on itse ollut innostuneimpia luomaan imagoa itsestään, mutta Hannu Salama antaa teoksessaan Saarikoskesta selityksen tähän intoon.

Kielemme käytäntö

Tähän *mutta*-konnektiiviin kirjoittaja halunnee sisällyttää paljon asiaa: *emme tätä intoa ole ymmärtäneet, mutta --*. Eiköhän virkkeestä saada luonteva poistamalla *mutta* ja muuttamalla sanajärjestystä: *Hän on itse ollut innostuneimpia luomaan imagoa itsensä. Tähän intoon antaa selityksen Hannu Salama Saarikoskesta kirjoittamassaan teoksessa.*

Useista esittelemistäni virkkeistä on puuttunut jokin loogisen yhteyden vaatima jakso (vrt. Veikko Ruoppila, Vir. 1980 s. 385). Kirjoittaja itse on asian ajatellut eikä enää ajattele kirjoittamiensa lauseiden keskinäisiä suhteita vaan hyppää suoraan lähtökohdasta lopputulokseen.

10) Sartre on herättänyt keskustelua kaikilla kirjoituksillaan, mutta tutkielma Baudelairesta on skandaali. Sartre käsittelee aihetta omaperäisellä tavallaan, mutta kohteena oli ranskalaisen runouden symboli ja kansallinen instituutio C. Baudelaire.

Tässä kirjoittaja antaa, niin kuin edellä virkkeessä 9, konnektiiville *mutta* (huom. jälkimmäinen *mutta*) huomattavan laajan merkityssisällön. Kirjoittaja on halunnut selittää, miksi tutkielma oli skandaali — Baudelairestahan ei voida kirjoittaa samoin kuin muista, ja Sartre kuitenkin kirjoitti! Virkkeen 10 kirjoittaja on jättänyt selittävät sanat pois ja kuvittelee pelkällä *mutta*-sanalla ilmaisevansa koko monimutkaisen asiansa.

11) Teoksen näkökulma on lähes poikkeuksetta Elisan, ja siksi muiden henkilöiden repliikit ovat huomattavan pitkiä juoksutuksia, mutta ne juuri vievät teoksen juonta eteenpäin.

Tästä virkkeestä on vaikea löytää syytä *mutta*-konnektiivin käyttöön. Haluaako-han kirjoittaja asettaa jollakin lailla vastakkain sen, että näkökulma on Elisan, ja sen, että juonen kuljettajina ovat toisten (!) henkilöiden repliikit? Tässä *mutta*-konnektiivin voi korvata *ja*-konnektiivilla, jos ei sitten halua muuttaa koko konstruktiota.

12) Hän julistaa rakkauden sanomaa,

mutta hänen sanomansa ei ole kirjaviisautta vaan sydämen puhtautta.

Esimerkki 12 sisältää oudon presupposition: rakkauden sanoma on kirjaviisautta. Tässä olisi puolipiste *mutta*-konnektiivin sijalla paikallaan.

13) Lähtökohdiltaan he ovat erilaisia, mutta heitä yhdistää se, että he mittaavat kaiken rahassa ja tavarassa, mutta myös yhteiskunnallisessa asemassa.

Miten yhteiskunnallisen aseman arvo on olennaisesti erotettavissa rahan ja tavarantoivon arvosta? Vastaava kysymys voidaan esittää virkkeiden 14 ja 15 pohjalta.

14) Poikien suhtautuminen äitiin on hellä ja rakastava, mutta tässä suhteessa on oidipaalisia piirteitä.

15) Paavali on kuvattu kapeakasvoiseksi, kaljuksi ja pitkäpartaiseksi, mutta hienostuneeksi.

Virkkeessä 16 rinnasteisten lauseiden väliin on tullut *vaikka*-lause, jonka takia kirjoittaja on unohtanut alkuperäisen ajatuksensa ja suhteuttaa nyt viimeisen lauseensa pelkästään *vaikka*-lauseeseen aloittamalla ilmaisun *mutta*-konnektiivilla.

16) Annan on alistuminen, vaikkei hänellä olekaan Lean masokistisia taipumuksia, mutta hänen taloudellinen asemansa on täysin toivoton.

Annan on alistuminen -lauseeseen kävisi paremmin *sillä*-konnektiivilla alkava perustelu. Jos *mutta* haluttaisiin säilyttää, koko konstruktiio pitäisi järjestää uudelleen: *Annalla ei ole masokistisia taipumuksia kuten Lealla, mutta hänen taloudellinen asemansa on täysin toivoton. Siksi hänen on alistuminen.*

Vaikka

Vaikka-konnektiivillakin on eri voimakkuusasteita: sana voi olla erittäin ankarasti myönnyttävä (= siitä huolimatta, että); se voi ilmaista myös lievemmin rajoitusta, varauksena, selvennystä yms.

Virkkeessä 17 ei ole tajuttu *vaikka*-konnektiivin ehdotonta luonnetta:

17) Sukulaisuusteoria näyttää pitävän paikkansa, vaikka kyseessä onkin kaukainen sukulaisuus.

Teoria pitää toki paikkansa, kunhan sukulaisuutta on aivan pikkiriikkisen. Virkkeessä 17 *vaikka*-konnektiivin käyttöaluetta on laajennettu *tosin*-sanana käyttöalueen suuntaan. Tällainen laajennus — *vaikka*-sana *tosin*-lauseadverbiaalina — on puhekielessä tavallinen. (Vrt. Maria Vilkuna, Vir. 1976 s. 229.)

Virkkeessä 17 on sotkettu mielipidetaso ja toiminta- tai olemassaolotaso. Virkkeessä suhteutetaan toisiinsa kaksi lausetta, joilla ei periaatteessa ole keskinäistä riippuvuussuhdetta. Seuraavissa *vaikka*-lauseen sisältävissä malleissa lauseiden välillä vallitsee suhde: *Sukulaisuusteoria näyttää pitävän paikkansa, vaikka monet ovat sitä vastustaneet; Sukulaisuusteoria näyttää pitävän paikkansa, vaikka teoriaa koossa pitävät langat ovatkin varsin heikot.*

Virkkeessä 18 on myös epäsuhta lauseiden välillä:

18) Vaikka suomessa onkin vähän postpositioita, voidaan yhden niistä katsoa vastaavan *med*-prepositiota.

Se, mitä kvalitatiivista postpositiosta voidaan sanoa, ei suinkaan riipu siitä, onko postpositioita paljon vai vähän, vaan siitä, millaisia niitä on.

Seuraavassa virkkeessä *vaikka*-konnektiivilla yritetään yhdistää päälauseesta vain sana *substantivoinnit* sivulauseeseen. Lisäksi *vaikka*-konnektiivia lienee käytetty relatiivisesti.

19) Tästä esimerkkinä voisi mainita turhat *substantivoinnit*, vaikka kyseinen asia voitaisiin ilmaista yhdellä verbillä.

Esimerkissä 19 kirjoittaja halunnee sanoa, että usein käytetään verbistä johdettua substantiivia sekä jotakin verbiä, vaikka kyseinen asia voitaisiin ilmaista yhdellä verbillä. Kirjoittaja kuitenkin suhteuttaa

vaikka-lauseensa omaan mainitsemiseensa ja joutuu näin harhateille.

20) van Eyckin teknisistä uudistuksista mainittakoon puupinnalle maalatut niin sanotut pannoo-maalaukset sekä öljyn käyttö temperavärien sideaineena. Vaikka öljy lisäksi temperamaalausten hohtoa ja kestävyyttä ja oli siten huomattava edistysaskel kohti taidokkaampaa öljyvärien käyttöä, ei van Eyckiä kuitenkaan voida pitää varsinaisesti öljymaalauksen keksijänä.

Taas *vaikka*-konnektiivilla alkava lause on liitetty päälauseeseen, johon sillä ei ole loogista yhteyttä. Vastaavasti kaksi tasoa — nyt ns. määräystaso ja olemassaolotaso — on sotkettu virkkeessä 21.

21) Vaikka rukousta on harjoitettava joka päivä, on tärkein rukouspäivä perjantai, joka on muslimien pyhäpäivä.

Eikö lauseita samalle olemassaolo- tai toimintatasolle tuo jo seuraava muutos: *vaikka rukousta joka päivä harjoitetaan ahkerasti, tärkein rukouspäivä on perjantai?*

22) Vaikka Talven sotilaiden suhdetta saksalaiseen voisi pitää neutraalina tai lievästi positiivisena, he tuomitsevat jyrkästi natsismin aseveljeyttä haittaavana tekijänä.

Jos virkkeessä 22 *vaikka*-konnektiivia halutaan käyttää, se pitäisi ainakin sijoittaa vasta jälkimmäisen lauseen alkuun.

23) Kuitenkaan hänen opetuksensa ei tarjoa vastinetta teoksen Jeesuksen vaatimuksille, sillä vaikka Abrahamilla olisi kykyä pohdiskeluun ja omaperäiseen ajatteluun, hänen kunnianhimoinsa on lannistettu. Lannistaja oli uskonnollinen dogmaatikka.

Pitkä virke sellaisenaan on syntaktisesti moitteeton. Semantiikaltaan virke on kuitenkin outo — kykyä pohdiskeluun on olemassa, mutta kunnianhimoa ei; kuinka paljon kunnianhimon puute vähentää kykyä?

Joskus *vaikka*-lauseita käytetään virkkeen keskellä täysin irrallisesti viittaamaan johonkin virkkeen ulkopuoliseen. Esi-

merkkinä tällaisesta on virke 24.

24) Se subjektiivisuus, joka on Saarikosken myöhempien teosten taiteellinen voima, vaikkei hyväksyisikään hänen ajatuksiaan, on tässä kokoelmassa vasta aluillaan.

Toisinaan opiskelijat käyttävät *vaikka*-sanaa adversatiivisesti. Virkkeessä 25 tällainen käyttö tekee kokonaisuudesta järjetömän.

25) Sana katkaistaan kahtia, ja useimmiten loppuosa putoaa pois, vaikka joissakin tapauksissa alkuosa putoaa.

Tässä *tosin*-sanon käyttö korjaisi virheen (vrt. esimerkkiin 17); lisäksi sanajärjestyksestä tulisi muuttua: *sana katkaistaan kahtia, ja useimmiten loppuosa putoaa pois; tosin joissakin tapauksissa putoaa alkuosa.*

Sivu- ja päälauseen suhde;
sivulause korrelaattina

Yksityisten konnektiivien käytön selvittelyn rinnalla on kiinnitettävä huomiota seikkoihin, jotka liittyvät kaikkien konnektiivien käyttöön. Monet edellä olevat virhe-esimerkit ovat jollakin lailla virkerakenteeltaan epäyhtenäisiä ilmauksia, anakoluuttisia katkelmia. Monissa esimerkeissä kirjoittaja on lisäksi pyrkinyt suhteuttamaan toisiinsa kuulumattomia asioita ja rinnastamaan eri tasoilla kulkevia lauseita keskenään.

Vielä on tarkasteltava muutamia esimerkkejä, joissa on kyse sivu- ja päälauseen suhteesta yleensä.

Sivulauseen koko täsmällinen sisältö alistuu päälauseelle eikä vain sivulauseen osan sisältö tai mahdollisesti kirjoittajan ajatus, jonka sivulause implikoi.

Jos kyseessä on kirjoittajan ajatukselle alistuminen, suhde voi kyllä kieliopillisesti olla korrekti — asiaatuntematon lukija vain ei tajua kokonaisuutta.

26) Pennasen kerronta teoksessa »Mutta» liittyy sodan edellä esiintyneeseen traditioon, sillä siinä keskitytään ihmiskuvaukseen ja ihmisten välisiin ongelmiin.

Virkkeessä 26 edellytetään, että jokainen lukija tietää, millaista sotaa edeltänyt traditio oli. Jos korvaamme jakson *sillä siinä* sanalla *jossa*, saamme ymmärrettävän kokonaisuuden. Tällöin tosin myös korostussuhteet muuttuvat: alkuperäisessä virkkeessä viimeinen lause perustelee väitettä, korjatussa virkkeessä viimeinen lause esittelee sotaa edeltäneen tradition luonnetta.

27) Jos lapsen kotioloit ovat vaikeat, se tulee esille hänen leikkiessään kotileikkiä.

Virkkeessä 27 kirjoittaja pyrkii sanalla *se* viittaamaan pelkkään sivulauseeseen osaan *lapsen kotioloit ovat vaikeat*. Tällainen viittaaminen ei kuitenkaan onnistu — korrelaattiksi joutuu välttämättä koko lause konnektiiveineen. Konnektiivilause ei kuitenkaan luonteensa vuoksi voi olla korrelaattina; konnektiivihan sitoo pää- ja sivulauseita yhteen. Syystä voidaan siis kysyä virkkeen 27 perusteella: »Mikä 'se' tulee esille?» Sanalla *se* pitäisi olla selkeä tarkoite. Virkkeen 27 kaltaiset ilmaisut ovat arkikielellä niin tavallisia, että virkkeen todellisen logiikan selvittäminen kirjoittajalle voi olla miltei mahdotonta. Kysymyksen on seuraavanlaisesta suhteesta: *jos lapsen kotioloit ovat vaikeat, esim. katkeruus tulee esille hänen leikkiessään kotileikkiä*. Kirjoittaja kuitenkin on tarkoittanut tällaista: *Se että lapsen kotioloit ovat vaikeat, tulee esille hänen leikkiessään kotileikkiä*. (Osmo Hormia on kosketellut sivulauseen viittaussuhteisiin liittyviä kysymyksiä Virittäjässä 1958 s. 122—124.)

28) Koska ajan henki suosi suomalaisuutta, se edesauttoi Aino-mysterionkin vastaanottoa.

Taas voisi käyttää korjausta *se että*. Toinen mahdollisuus on refleksiivisen verbin käyttö: *koska ajan henki suosi suomalaisuutta, Aino-mysterionkin vastaanotto helpottui*. Esittämäni korjaus ei kyllä ole tyylillisesti erityisen onnistunut.

29) Kun keinoja ei löydetty, seurasi siitä A:n vieraantumisen käsitteeseen sisällyttämää vullanpuutteen tunnetta.

Tästä selvinemme korjauksella: *Siitä, ettei keinoja löydetty, seurasi* --.

30) Kun R:n matkan aikana Yhdysvaltain tarjous oli tullut Saksan tietoon, teki se mahdottomaksi yhteydet Yhdysvaltoihin huonontamatta välejä Saksaan.

Korjaus *se että* selvittää taas asian.

31) Ainoan lapsen kasvattamisen suurin virhe on, jos hänestä tehdään perheen ehdoton keskipiste.

Virkkeeseen 31 liittyviä kysymyksiä on käsitellyt Kalevi Wiik (ks. Kielitieteellisiä lastuja 1 s. 30—31, Turku 1981). Voiko *jos*-lause olla subjektina?

Sivu- ja päälauseen suhteissa riittää paljon pohtimista ja konnektiivien tehtävänmäärittelyssä tarkentamista. Kirjoittajalta vaaditaan täsmällistä mielipiteiden, tosiasioiden ja aikasuhteiden tuntemusta ja ajattelun selkeyttä.

KIRSTI SIITONEN